

i *fems*, «aquesta interpretada pel poble com a plural»; coexisteixen certament i *fems* és encara sentida com la més correcta en la major part del domini, i aquella on viu més robust l'ús literari i distingit de l'idioma. Hauria valgut més encapçalar l'article, allí i en el *DFa.*, com «*fems*, i regionalment *fem*» (és clar que abstenint-se de blasmar aquesta). Segons *AlcM* «en uns dialectes ha predominat la forma *fem* (cat. occid. i valencià) i en altres la forma *fems*, cat. or. i baleàric». Fins a allò primer cal fer reserves, car *fem* només ens consta, dins el Princ., a Tortosa, Gandesa (refrags citats per *AlcM*) i a la Vall de Boí.⁸

En això, doncs, és el català central i el de les Illes el qui s'ha mantingut fidel a l'ús antic i propi. *Fems* singular o plural? Al capdavant no s'hi pot contestar rotundament, perquè si tot sovint oïm encara *al fêms*, reconeguem que podria ser un cas de simplificació fonètica tal com *tot dos*, o *pâl kâmins* (fenomen de fonètica sintàctica que dellà l'Albera és de llei, i en altres punts no és pas inòit). A les Illes l'article *es* no es presta a distingir, però en tot cas allà no he vist enlloc un singular *fem*. L'acc. allà pot ser 'escombraries' (també corrent en valencià: Renat, «El Camí», 14-iv-34).

Però en tot cas és *es fêms* amb *-s*, tant a l'illa major com a la menor: «çtenc de perdre tot es temps / destinat an es bufet, / posant s'escriptori net, / agrant, traguent *es fêms*?», PdAPenya (*IdOr.* I, 83); «garnar <'escombrar'> i no aixicar *es fêms* / és perdre 's temps», porta una espècie d'aforisme domèstic menorquí (Camps i Merc., *Folkl.* I, p. 302). Hi ha més: el poeta Guillem Colom encara ho usava com a singular categòric: «avui rosa vera / demà *fems* aldà / ---» (*Juvenilia*, Sòller, 1918, p. 88). Diríem nosaltres, gent del centre, *fems vell* o *fems vells*? Em sembla que totes dues coses foren acceptables, possiblement més gent preferiria aquella que no aquesta. En canvi és veritat que les poques notes que tinc del que he sentit en terra valenciana són totes de *fêms*: «aquelles bèsties tanquen en aquella casa, barata 'l *fêms* que fan», Barxeta (1962): «tanquen» = 'fan nit, s'encorralen', (*barata* prep. 'a canvi de'); la Coveta 'l *fêms* a Castell-de-Castells (hi ha molta colomassa), i anàlogament *la síma 'l fêms* al Camp de Mirra (1963), mentre que a la zona central se sent més l'acc. 'escombraries': «allà baix hi ha el *depòzit* del *fêms* del poble» a Torrent (1962). I a Ènguera —m'explicaven els de Montesa— usen llur aragonès *yêmo* per a «basura»: «vés a sacar *yêmo*» (1962).⁹

Antiga en llatí només ho era una forma amb *i*: *finus*, *-i*, de vegades amb terminació neutra *finum*, i en concurrència més o menys completa amb un sinònim *stercus*, *-oris*: més sovint aquest designava especialment els excrements, qualssevol que fossin, i aquell la massa d'excrements i altra immundícia usada per femar: per adobar i fertilitzar la terra i ocasionalment llençada i abandonada per desfer-se'n; però un i altre mot també s'usaven de vegades com a mers concurrents sense distinció; el llatí vulgar tendia en unes parts de l'Imperi a preferir l'un i negligir l'altre:

d'ací que el català, occità i francès (afegint-hi els parlars aragonesos i en alguna mesura certs dialectes italians) vagin donar la preferència a *finus*, i les llengües germanes de l'E. i de l'Oest a *stercus*. Però com que convisqueren llarg temps els dos sinònims, *stercus*, *stercoris*, influï en la forma de *finus*, *fimi*, convertint-lo en *femus*, *femoris*, amb la vocal tònica i el tema flexiu d'aquell, a base del gènere neutre, que trobant-se també en la variant *finum*, esdevingué general i comú a un i altre tema, si bé amb la declinació en *-oris*, estesa a tots dos.

No són això suposicions, en efecte: *femus* o *finus* es troba documentat precisament com a neutre des de principis del S. iv, *finus* consta com a neutre en textos tècnics d'aquesta data (Plini el metge, Quintus Serenus), i la *e* de *femus* ja consta gràficament en la *Mulomedicina Chironis* i en antigues gloses: «*femus*: χέσμα», *CGL* III, 558.8, 622.28, «*femum*: stercore bubulum», *CGL* v, 456.21 (o sigui especialment la buïna bovina). No sé si consten documentades en textos llatins les formes declinades *femoris*, *femore*, però és igual: perquè, constant expressament el nominatiu en *-us* com a neutre en llatí vulgar, i tenint els neutres en *-us* la declinació en *-oris* sempre (o pràcticament sempre), és com dir que la flexió *FEMUS*, *-ORIS*, està documentada i no necessitem posar asterisc a les formes en *-or*-que, constin o no en textos, és igual que si hi constessin.

Per al conjunt de la història del mot en romànic ens podem atènyer, altrament, a M-Lübke (*Gramm. des L. R.* II, 15; *REW*, 3307-3311) i Wartburg, *FEW* III, 544-9, l'article del qual precisament és dels bons d'aquesta obra: a part d'algun complement que es pot treure del meu *Voc. Aran.* (s. v. *hyêms*) i del *DCEC* II, 519, només s'hi poden fer poques rectificacions. Com ja explica Wartburg, les formes obliques llatines en *-or*-solament han deixat rastre en romànic en el plural neutre *FĒMORA*: com era natural, puix que, essent neutre *FĒMUS*, el seu acusatiu era igual al nominatiu, únics casos que deixaren continuació en les llengües romàniques (per tant singulars del tipus *femor*-o *fimor*-no es pogueren conservar enlloc); quant a *FĒMORA* s'ha mantingut en gran nombre de derivats gallo-romànics: tipus collectius en *-ARIUM*, *-ACEUM*, *-ĒTUM* i verb en *-ARE* o *-IZARE* (*FEW*, part II); particularment oc. ant. *femorier* i *femoràs* «tas de fumier», «fosse à fumier», tots dos ja sovint des del S. XIII almenys: aquella ja en Peire Cardenal i algun altre trobador ben conegut, aquest encara més freqüent, i en molts textos en prosa (*PSW* III, 433-4; Rayn. III, 301), i següeixen vius modernament (*femouràs*, *femourié*, etc., *TdF*).

Ara bé el segon també fou català, i en lloc d'aquell tenim en cat. ant. una formació equivalent en *-ALE*. El cat. +*femoràs* 'femer' es troba abundantment en rossellonès i des dels orígens literaris: «lo fe sebelir als freres en un *femoràs*», *VidesR* (f° 241v1, n. 10, traduint «in sterquilinio», 734.25), «ni *femoràs* ni alcun loch pudolench --- vesins no-n pusquen aver pudor ---» en un o dos docs. ross. de 1352 (*InvLC*, s. v. *porcigola*